
vajdaság, s népeinek meg nemzetiségeinek harca*

JOVAN VESELINOV ZARKO

Ahhoz, hogy teljes fényt vessünk a mai Vajdaság legújabb történetére, mindenképpen szükséges vizsgálódás alá vennünk fejlődésének egy hosszabb korszakát, helyzetét az újabb történelemben, az osztály- és nemzeti ellentéteket, az uralkodó körök és külső tényezők magatartását, a Vajdaság struktúrájában idővel létrejövő minőségi változásokat, a máig létező eszmei és politikai mozgalmakat ezen a területen, egészen Vajdaság demokratikus és forradalmi mozgalmának megteremtéséig a munkásosztálynak és élgárdájának vezetése alatt, a mai Vajdaság létrehozásáig.

Eddig sok dokumentum és több tudományos munka és cikk jelent meg Vajdaságról, különös tekintettel a munkásmozgalomnak és a népfelszabadító harcnak a fejlődésére. Megjelent néhány tanulmány olyan külön kérdésekről, mint amilyen a nemzeti és az agrárkérdés, továbbá a migrációs alakulások, az egyes népek kulturális fejlődése és élete, a polgári politikai mozgalom a szerbeknél stb. Így jutottunk hozzá nagyon jelentős művekhez és új megismerésekhez e vidék népének életére és harcára vonatkozóan egy hosszabb történelmi korszakban. Mindez megkönnyíti azokat az erőfeszítéseket, hogy Vajdaságra vonatkozó átfogó, tárgyilagos tudományos tanulmányhoz jussunk hozzá.

Ismert igazság, hogy a történelem nemcsak elviharzott múlt, hanem tanító is; nemcsak a poros könyvekben és a régiségek múzeumában van jelen, hanem bennünk magunkban is; a történelem, meghatározott módon, olykor elferdítetten, ott él a népben, s a jövő nemzedékek nézeteiben és felfogásában is tükröződni fog. Az eszmeileg és tudományosan képzetlen emberek megtehetik, bármilyen okból, hogy meg is szépítik a múltat, de el is torzítják. Az ilyen „tudományos” munkák csak árthat-

* Részlet a szerző *Egy párt vagyunk mi mindnyájan c.* könyvéből, amely hamarosan magyarul is megjelenik a Forum Könyvkiadó gondozásában.

nak. Ahhoz, hogy a történelem csakugyan tanító is legyen, hűen, igazul kell bemutatni.

Nem tartom azt, hogy képes vagyok mérvadón értékelni mindazt, amit mai tartományunkról mondtak vagy írtak, de bátorítkodom mégis mondani valamit erről, mert hosszabb ideig tevékenyen részt vettem Vajdaság politikai életében, épp a döntő forradalmi irányvevések és átalakulások napjaiban, s ez természetesen élteti érdeklődésemet mindaz iránt, amit Vajdaságról írnak.

Úgy tűnik, hogy némely szerzők, figyelmen kívül hagyva sok, még közismert tény is, igyekeznek túlságosan kikerekítve bemutatni a mai Vajdaság legújabb történetét, s elkerülik, hogy szóljanak a „kellemetlen dolgokról”. Miközben így írnak, valószínűleg szeretnének minél jobban megfelelni a mai politikai követelményeknek és szükségleteknek. Holott épp ezeket a „kellemetlen dolgokat” kell megmagyarázni mind az igazság, mind pedig a mai politikai követelmények és szükségletek érdekében. Mert ezek a múltbeli „kellemetlen dolgok” nem az emberi alkalmatlanságnak, ostobaságnak és tudatlanságnak az eredményei, bár ez is van, hanem túlnyomórészt súlyos és komplikált osztály- és nemzeti ellentmondásoké és összeütközéseké, melyek a megszállás és a népfelszabadító harc idején érték el csúcspontjukat. Csupán a mélyreható és merész marxista elemzése és értékelése mindannak, ami a mai Vajdaságban történt az Osztrák—Magyar Monarchia széthullásáig, a két háború között és a népfelszabadító harc idején — csak az világíthatja meg teljesen a népek és nemzetiségek különféle társadalmi rétegeinek magatartását, s a különféle uralkodó központokét, amelyek Vajdaságot úgy kezelték, mint közönséges tartományukat. Meggyőződésem: ebben a valóságban, ezekben az összeütközésekben és ellentmondásokban kell keresni Pártunknak és a vajdasági pártszervezetnek is a helyét, szerepét és harcát, hogy helyes és tartós forradalmi megoldást találjunk erre a soknemzetiségű és sajtáságos területre.

Némely tudományos célzatú munkákban elégtelenül dolgozzák fel s elhanyagolják a valóságos viszonyokat és politikai körülményeket mozgalmakat a mai Vajdaság múltjából. Emiatt az olvasó azt a téves benyomást szerezheti, hogy ez a tartomány mindig is úgy létezett, mint külön közigazdasági, politikai és kulturális egész. Igaz, e terület a történelem folyamán bővelkedett specifikumokban és társadalmi, nemzeti és politikai összeütközésekben, melyek e sajtáságokból következtek. A haladó erők ellentmondásosságait és gyöngeségeit az uralkodó körök és központok ki tudták használni a Habsburg-monarchia idején, hogy megerősítsék hatalmukat, s ebben sikerük volt. Ezért e terület népei közt igazi béke és megértés egész napjainkig nem volt.

A mai Vajdaságban azelőtt nem létezett az összes népeknek és nemzetiségeknek olyan egységes politikai mozgalma, mely harcával azt szorgalmazta volna, hogy e vidéknek külön, autonóm helyzete legyen, s kivételes módon oldják meg a sajtáságos jellegéből adódó kérdéseket. A vajdasági magyarok és németek demokratikus mozgalmának sem voltak ilyen eszméi. Az itt élő magyarok és németek úgy tartották, hogy ez a vidék, az összes többihez hasonlóan, a császárság része — egyszerű tartománya az Osztrák—Magyar Monarchiának, illetve Magyarországnak.

A vajdasági szerbek nemzeti és társadalmi-politikai mozgalmának elég gyakran összvajdasági jelleget tulajdonítanak, noha annak, tudvalevően,

ilyen jellege nem volt. E mozgalom a nemzeti öntudat ébredésének idején jelentkezik, a szerb nép nemzeti megmaradásáért, valamint gazdasági és kulturális előrehaladásáért folytatott harc nehéz feltételei között. E mozgalmat a polgári osztály és az egyházi vezető körök irányították, s a mozgalom lényege nem módosult egész a Habsburg-monarchia szét-hullásáig.

A szerbek magyarországi külön jogait azokra a privilégiumokra vezették vissza, melyeket az 1690-es nagy vándorlás idején, Csernovics Arzén alatt kaptak. A temesvári kongresszuson, 1790-ben, előterjesztik követelésüket egy saját szerb autonóm területre vonatkozóan a Bánságban. Az 1848 májusában megtartott karlócai szerb nemzeti kongresszuson, az osztrák császárság tartozékként, s mint autonóm területet, kiáljtják a Szerb Vajdaságot (Bácska, Bánát, Baranya és Szerémség). Ezt a követelést megismétlik az 1861-i kongresszuson. Akkor is, amikor a szerb társadalom vezető erejét a Vajdaságban az egyházi hierarchia s a társadalom középkori osztályai képezték, s később is, amikor ezt a szerepet átvette a burzsoázia — a Szerb Vajdaság követelése a szerbek hegemoniájából indult ki, egy olyan soknemzetiségű tartományban, ahol a szerbek a kisebbséget képezték.

Bécs a monarchiában lejátszódó forradalmi események nyomására formálisan jóindulatúan viszonyult a májusi kongresszus határozataihoz, arra törekedvén, hogy megnyerje a maga számára a szerbeket a bécsi abszolutizmus és a magyar demokrata-forradalmi erők között folyó harcban. Ez a törekvés sikerült is. 1848 nyarán elkezdődött a heves magyar—szerb fegyveres összetűzés. Így vált a szerb mozgalom a bécsi abszolutizmus fegyverévé. Bécs támogatását nyújtotta, hogy könnyebben elfojthassa a magyar demokratikus forradalmat, amely az akkori Európa leghaladóbb mozgalmi közé tartozott.

A szerbek Béctől ugyanazt az „ajándékot” kapták magatartásukért, amit a levert magyar forradalmi mozgalom — a Habsburg abszolutizmus még szigorúbb diktatúráját és teljes hegemoniáját.

A szerb autonóm Vajdaságra irányuló követelés, ahogyan azt a májusi kongresszus proklamálta, sem történelmileg reális, sem politikailag igazolt nem lehetett, mert a megjelölt területen a szerbek kisebbségben voltak, az itt élő többi népekkel pedig sem azelőtt, sem később nem kerestek semmiféle reális, egyenjogúságon és demokratikusságon alapuló megegyezést. A németek és a magyarok, mint a szerbek után legszámottevőbb lakosság, nem fogadhatták el az autonomitásnak ezt a szerb koncepcióját s ilyesféle jellegét, annál kevésbé sem, mert ők nem akarták azt, hogy Bácska, Baranya és Bánát, autonóm státussal, külön adminisztratív-területi egységként kiváljon.

Bécs, hogy „meghálálja” a szerbeknek 1848—49-es magatartásukat, 1851-ben adminisztratív területet hozott létre, a „szerb vajdaságot és a temesi bánságot”, temesvári székhellyel. A szerbek joga és helyzete ebben a „vajdaságban” semmiben sem változott. Közigazgatása, amelyben mindössze néhány Bécshez hú, nemtörődöm bürokrata szerb vett részt, mindenben odaadó és engedelmes eszköze volt az udvari kancelláriának. Ezért a „vajdaság” 1860-ban történő megszüntetése után Svetozar Miletić joggal mondta, hogy a szerbek ezzel épp semmit nem vesztek.

A magyarországi osztályjellegű munkásszervezetek, s külön az 1890-ben alapított szociáldemokrata párt, igen fontos szerepet játszottak a bácskai és bánáti modern munkásmozgalom kifejlődésében, amely eszmeileg és szervezetenként elválaszthatatlan részük volt. A fékevesztett kizsákmányolás és politikai jogtalanság feltételei között a múlt század vége felé mind erősebbé vált a harc a nagyobb keresetért és a nyolcórás munkaidőért, az általános és egyenlő szavazati jogért, a sajtó, a gyülekezés, a megbeszélés és szervezkedés szabadságáért. Így jött létre az első szervezett és egységes politikai mozgalom, amely a mai Vajdaság összes népeinek városi és falusi proletariátusát, városi és falusi szegényeit tömörítette soraiba. E mozgalom osztály- és demokratikus jellege ott volt a programjában és a végrehajtott akciókban.

A magyar szociáldemokráciát mindenben a II. Internacionálé vezetősége befolyásolta, amely később elvetette az osztályharc alapvető kérdéseiről és a proletariátus hatalomra jutásának útjairól vallott marxista tanokat. Nem volt kidolgozott agrár-programja, s a nemzeti kérdéssel sem foglalkozott külön, mert úgy tartotta, hogy a nemzeti kérdés a kulturális autonómításra korlátozódik az akkori Ausztria—Magyarország kereteiben. Épp ezért a szociáldemokrácia számára nem létezett semmiféle Vajdaság mint külön gazdasági, nemzeti, politikai és földrajzi terület, amely külön státust követelhetett volna; az autonómiára nem is gondoltak. A szociáldemokrácia, hasonlóképpen, egyszerűen úgy vélekedett, hogy a mai Vajdaság közönséges déli tartománya Magyarországnak. Az a körülmény, hogy a szociáldemokrácia vezetősége így tekintett a nemzetiségi kérdésre, s e nézetét az akkori Vajdaság szociáldemokrata mozgalmának egy része is magáévá tette, szükségszerűen oda vezetett, hogy a munkásmozgalom elszigetelődött a népektől, amelyek teljes nemzeti szabadságra törekedtek, s harcoltak azért. Ennek messzemenő következményei voltak. A polgári pártok továbbra is egyedüli képviselői maradtak a nemzetiségeknek (különösen a paraszti tömegeknek), amelyek kérdéseik megoldását keresték.

Az osztrák—magyar birodalom széthullása után s a szerbek, horvátok és szlovének államának megteremtése idején a forradalmi munkásmozgalom semmiféle saját elképzelését nem nyújtotta arra vonatkozóan, hogy hogyan oldják meg Vajdaság helyzetét az új államközösségben. E forradalmi munkásmozgalom csupán általános forradalmi jelszavait hangoztatta, s ezzel a nemzetiségi kérdés dolgában objektíve az új uralkodó körök magatartásával azonosult — a nagyszerb burzsoáziáéval és a vajdasági burzsoáziáéval, amely kapcsolatban állt vele.

Amint az ismeretes, a szociáldemokratizmussal terhelt Kommunista Pártnak sem volt egy időben helyes viszonyulása a nemzetiségi kérdéshez. Ez sokáig károsan hatott a politikai életre és az általános helyzetre a Vajdaságban. A nemzetiségi elnyomás politikájának alkalmazásával a nagyszerb burzsoázia igen nehéz helyzetbe juttatta a nemzetiségek tagjait, különösen a magyarságét, mert megfosztotta őket azoktól az alapvető jogoktól, amelyeket a szerb nemzetiségű polgárok élveztek (agrárreform, művelődési élet, politikai szabadság, iskoláztatás stb.). A munkásmozgalom mindig hangoztatta a nemzetiségi meghatározott jogait s harcolt is értük, de sokáig nem volt világos, hogyan lehet azokat tartósan biztosítani. Jobban mondva, nem láttak hozzá azonnal egy olyan

program kidolgozásához, amely tükrözne volna Vajdaság sajátos nemzetiségi és társadalmi összetételét, s amely olyan megoldást kínált volna ennek a sajátos területnek, amelyben minden nép és nemzetiség minden tekintetben szabad, egyenlő és egyenjogú lett volna. Így aztán a nemzetiségi kérdést a többitől különválasztva kezelték, vagyis úgy tekintettek rá, mint kimondottan „kisebbségi kérdésre”, tehát úgy, ahogy azt általában a polgári törvényhozás szokta megoldani. Ez nagy mértékben elősegítette, hogy a nemzeti kisebbségek soraiból tevődő polgári politikusok — akik között voltak revansiszta is, de legtöbben a rendszer hű kiszolgálói — magukkal ragadják a nemzetiség nagy részét. A nemzetiségek, s elsősorban a magyarság soraiból tevődő munkások s a falusi szegénység zöme csatlakozott a forradalmi munkásmozgalomhoz, mert az ilyen körülmények között is a leghűbben képviselte érdekeiket s harcolt értük, várván, hogy a forradalom győzelmével a nemzetiségi kérdés véglegesen és teljes mértékben megoldást nyer.

A Kommunista Párt idővel helyesbítette téves felfogásait a nemzeti-ségi kérdéstről és Jugoszlávia valamennyi népének és nemzetiségének jövődöbéli közös életéről, előtérbe helyezve a teljes szabadság, egyenjogúság és egyenlőség követelését. A munkásosztály ekkor egyre határozottabb képviselőjévé és hordozójává válik az összes nép s külön az egyes népek érdekeinek; a nemzeti szabadságért és egyenjogúságért folytatott harcnak is élére áll.

A JKP Központi Bizottságának segítségével, ekkor a vajdasági kommunisták is kezdik kiépíteni a jövődö autonómia platformját, s annak már új, egészen meghatározott társadalmi és nemzeti tartalma van. Ném arról volt már szó, hogy a kisebbségi kérdést afféle „klasszikus”, burzsoá-demokrata értelemben oldják meg, hanem hogy külön adminisztratív-területi egységet teremtsenek Jugoszlávia keretében, a nemzetiségi sajátosságok teljes tiszteletben tartásával. Ez a platform, létesülésének kezdetétől fogva, előtérbe helyezte Vajdaság minden népének és nemzetiségének teljes politikai egyenlőségét és egyenjogúságát, függetlenül attól, hogy mennyire népesek. A platform nemcsak a szabad nyelvhasználatra és a megfelelő művelődési, közoktatásügyi fejlődésre szorított, hanem jóval messzebb mutatott: egyenjogúság és egyenlőség mindenben.

Így aztán Vajdaságban is a munkásmozgalom lett e terület népei és nemzetiségei valóságos érdekeinek egyetlen képviselője és hordozója. Az ilyen értelemben vett autonómiáért folytatott harc feltételeket teremtett ahhoz, hogy az összes dolgozó tömegek és valamennyi haladó erő a Pártunk körül tömörüljön.

Azonban az öröklött helyzet, a polgári pártok politikai mesterkedései, valamint a Vajdaságot érintő, külföldről irányított különféle revisionista és revansiszta propaganda megnehezítette a politikai erőviszonyok gyors megváltozását a tartományban. A külön, összvajdasági forradalmi mozgalomnak a létesítési folyamata, mely mozgalom a jugoszláv forradalmi erő részé kívánt lenni, a népellenes rendszer ellen folytatott konkrét harcban vett nagyobb lendületet, amikor kezdetét vette az Antifasiszta Népfrent létesítése. A vajdasági pártszervezet ekkor, 1935—36-ban és később, igyekszik megteremteni e front külön vajdasági programját. E program megvalósításáért folytatott harcnak az

első sikerei abban mutatkoztak meg, hogy a tömegek ezt a programot a konkrét politikai akciókon keresztül mindinkább magukévá tették, s hogy valamennyi nép soraiból felzárkóztak hozzá a munkás tömegek és a demokratikus elemek. Ez mutatkozott meg az Antifasiszta Front és az egyesült ellenzék nagygyűlésein a választások idején, a sztrájkokban, a sajtóban és a megfelelő, abban az időben engedélyezett, új legális szervezetek létesítésében (Dolgozó nép pártja, Egyesült ellenzék, Ifjúsági mozgalom, az URS szakszervezetei stb.). E mozgalom erősödésével párhuzamosan az uralkodó rendszer s egész politikájának befolyása rohamosan gyengülni kezdett. Az összes nemzetiségek munkásosztálya oszlopa és hordozója volt e forradalmi mozgolódásoknak. Külön jelentősége van annak, hogy a demokrata és forradalmi erők lendületes előretörésének épp e korszakában a szerb nép kezdett háttat fordítani a nagyszerb beállítottágú burzsoáziának, s szembehelyezkedett nemzetelnyomó politikájával, antidemokratikus uralmával, amit e burzsoázia a más népek soraiból tevődő szövetségeseivel valószínűsíttet meg. A szerb nép szembefordult a burzsoázia külpolitikájával is, mert az ellentétben állt az ország érdekeivel. A Vajdaságban élő horvát nép, amely a szerbséghez hasonlóan, jobbra sokáig követője volt a rendszer polgári politikusainak — már korábban oppozícióba helyezkedett a fennálló renddel szemben, s a többi néppel együtt, aktívan részt vett a népellenes rendszer ellen folytatott harcban. Ugyanígy érezhető politikai fordulat következett be Vajdaság összes népeinek tömegeiben is, akik a vajdasági Antifasiszta Frontban és programjában, beleértve az autonómiát is, a nemzeti és szociális kérdések tartós megoldását látták a tartományi népeinek és nemzetiségeinek közös életében.

Megállapítható tehát, hogy a munkásmozgalomnak és a vajdasági demokráta, antifasiszta frontnak a programját és irányvonalát kezdték magukévá tenni Vajdaság összes népeinek és nemzetiségeinek dolgozó tömegei. Jóllehet, külön esetet képeznek a németek, főképp 1933 után.

De szem előtt kell tartanunk mindazokat a nehézségeket is, amelyekkel mozgalmunk szembe találta magát a tömegekért és a politikai egység megteremtéséért folytatott harcban. A reakciós, fasiszta és hát a revanszisza erők sem húzódtak vissza a növekvő demokratikus és forradalmi mozgalom elől. Ellenkezőleg, tevékenységüket felfokozták 1933 után, különösképpen pedig a második világháború kitörését megelőző időben. Kezdték létesíteni a jövőendő ötödik hadoszlopokat, amelyekhez a rendszer jóindulattal viszonyult. A nemzeti és társadalmi elnyomás politikáját, melyet a nagyszerb burzsoázia s ennek vajdasági képviselői, exponensei irányítottak, nem lehetett egyhamar elfelejteni. Ezért a nemzeti kisebbségek egyes rétegeiben tartózkodást lehetett érezni mozgalmunk iránt, a német nemzetiség pedig gyakorlatilag teljes egészében ellene volt. A magyar nemzetiség hivatalos fórumaiból mind több politikai áhítozta Horthyt. A politikailag dezorientált románok nehezebben találták fel magukat a feltételek között. A szlovák és a ruszin „vezérek” azon ígyekeztek, hogy a Vajdaság többi népeitől elszigetelt „saját” népeiket gyűjtsék maguk köré. A papságnak mozgalmunkkal egyöntetűen szembeforduló, reakciós része jelentősen befolyásolta az elmaradott tömegeket. A számottevő (343 000 főnyi) német nemzeti kisebbséget magával ragadta a nemzetiszocializmus hisztériája és a Harmadik Birodalom világuralmának víziója, s annyira bátorságra kapott és olyan

önállóságra tett szert, hogy a hivatalos jugoszláv uralkodó körök segítségével később bizonyos „területenkivüliséget” biztosított magának. Hitler megteremtette az ötödik hadoszlopot Vajdaságban, még mielőtt leigázta volna országunkat.

Mindeme körülményeket szem előtt kell tartanunk, amikor a vajdasági pártszervezet ténykedését és vezetőségének munkáját értékeljük, a háborút közvetlenül megelőző évekre vonatkozóan. A vajdasági kommunisták olyan nehézségekkel küzdöttek, melyek más vidékeken nem léteztek; népeik demokratikus és forradalmi hagyományaira támaszkodtak, következetesen megvalósították a Párt irányvonalát, marxista alapot építettek ki mindazon ellentmondások megoldásához, melyek századokon keresztül fordították egymás ellen s választották szét e vidék lakosságát; ugyanakkor alapot biztosítottak a vajdasági kommunisták ahhoz is, hogy tartományunk összes népei és nemzetiségei egyenjogú emberekként teremtsenek majd maguknak új életet. Az 1940-ben megtartott hatodik tartományi pártkonferencia határozatai mindezt egyértelműen igazolják. A tartományi bizottság irányításával, Žarko Zrenjaninnal az élen, szilárd és egységes vajdasági pártszervezetet teremtettek, s e szervezet összeköttetésben volt Vajdaság minden népe és nemzetisége dolgozó tömegeivel. A demokratikus és forradalmi mozgalom fellendülésének éveiben, különösen pedig miután Tito elvtárs a Párt élére került, sok-sok odaadó, kiváló taggal gazdagodott a káderünk a munkásosztály, a dolgozó parasztság és az értelmiség soraiból. Így aztán a vajdasági kommunisták 1941-ben fel voltak készülve arra, hogy a tömegek élén megalkuvást nem ismerő harcba induljanak az idegen hódítók és az összes hazai árulók ellen. Ezt a felkészültségüket megbizonyították és megmutatták, mihelyt elkezdődött a felkelés.

A tartományi bizottság 1941 júliusának elején, a JKP májusi, zágrábi tanácskozása után, kiáltványt intéz Vajdaság valamennyi népéhez és nemzetiségéhez. A kiáltvány ismertette a Párt alapvető irányvonalát, melyet a Központi Bizottság állásfoglalása foglalt magában; ezenkívül külön értékelést is nyújtott a már feldarabolt tartományban uralkodó helyzetről, rámutatva a vajdasági fegyveres harc konkrét feladataira és céljaira. A kiáltvány külön kiemelte, hogy mi a Pártnak az állásfoglalása a nemzetiségi kérdésben, s hogyan tekint Vajdaság jövőző helyzetére a népek és nemzetiségek új közösségében, a forradalom győzelme után. A kiáltvány külön hangsúlyozta, hogy milyen veszedelmet jelent a megszállók és kiszolgálóik által szított, növekvő, dühödő sovinizmus. Helyesen mutattak rá, hogy a nemzeti gyűlölködés felébresztésének politikája a legnagyobb mértékben veszélyezteti a népek és nemzetiségek egységét, s gyöngíti, megnehezíti a közös érdekek és célok kivívásáért folytatott népfelszabadító harcot.

Még a felkelés kitörése előtt különféle szervezeti intézkedéseket tettek, és megfelelő szerveket (katonai bizottságok, parancsnokságok, partizán tizedek) létesítettek a fegyveres harc sikeres irányítása érdekében. A párt kádereit úgy helyezték szét, hogy irányíthatták a párt- és ifjúsági szervezeteket, az egész népfelszabadító mozgalmat és a partizánegységeket. A fegyveres harc, amint tudjuk, Bánát területén kezdődött el, majd más-más formában csakhamar terjedni kezdett Bácskában és a Szerémségben. Azt is tudjuk, hogy a fegyveres harc egyenetlenül fejlőd-

dött ki, s hogy mozgalmunk egyes területeken az apály és dagály állapotába került, vereségeket és bomlást élt át, s nagy áldozatokat hozva, súlyos veszteségeket szenvedett.

Vajdaság kommunistái rendkívül nehéz feltételek és körülmények között harcoltak. A háború idején is sok olyan nehézséget kellett leküzdeniük, amilyenek más vidékeken nem léteztek. A korábban meglévő viszonyok egyszerűben megváltoztak. Az addig elért viszonylag nagy sikerek a népek és nemzetiségek egységének megteremtésében nem vették elejét a lakosság nagy differenciálódásának és megosztásának, amikor arról volt szó, hogy ki tart a megszállókkal s ki van ellenük. Az ellenség a maga propagandájában bőségesen kihasználta a régi Jugoszláviában uralkodó állapotokat, csakhogy minél jobban felnövesse felszabadítói küldetésének illúzióját. Bizonyos számú ismert szerb burzsoá politikusnak és a szerb nép egyes újdonsült „képviselőinek” árulását (akik máról holnapra Hitler és Horthy szolgálivá változtak át) az ellenség igyekezett felhasználni arra, hogy könnyebben lecsöndesítse és uralma alá hajtssa a lakoságnak ezt a részét is, s megtörje ellenállását, harcát. Hamis ígéretések kombinációival, s a még hazugabb jövő propagandájával, mindazoknak a felhasználásával, akik bárminemű segítséget nyújtottak nekik; a nemzeti gyűlölködés szításával, üldöztetésekkel, széttelepítésekkel, sőt a szerbek és mások egy részének megsemmisítésével, a kommunistákkal, antifasisztákkal, s az egész népfelszabadító mozgalommal való brutális leszámolással — a megszállók arra törekedtek, hogy Vajdaságot, ki-ki a maga részét, örökre megtartsák, s már a háború idején bázissá alakítsák át, ellátó és embereket regrutáló bázissá, világhódító céljaik megvalósítása érdekében.

Mindeme körülmények hozzájárultak ahhoz, hogy az ellenség — néhol jobban, másutt kevésbé — politikailag és katonailag szilárdabbá váljon. A megszálló rendszer Bácskában volt a legszervezettebb és a legerősebb. Bánátban, ahol Nedić befolyása nem is volt érezhető, a hazai németek a Harmadik Birodalomnak, a kvizlingeknek és árulóknak a segítségével külön rendszert szerveztek, szűk tömegbázissal, s azt terrorral, valamint a politikai banditizmus megannyi válfajával tartották fenn. Az usztasák és a hazai németek megosztották maguk között a hatalmat a Szerémségben, harcoltak az előnyjogért és befolyásért, igyekezvén egymást elnyomni, de a népfelszabadító mozgalom ellen vívott harcban egységesek voltak. Egyiknek is, másiknak is túlnyomórészt a svábok és az árulók jelentették a bázist.

A megszállással bekövetkezett körülményeknek ezt az egész szövevényét szem előtt kell tartanunk, amikor a vajdasági pártszervezetnek és vezetőségének magatartását, állásfoglalását értékeljük — a népfelszabadító harc idejére vonatkozóan. Sikereink és vereségeink nem magyarázhatók az ellenség gyöngeségének, illetve erejének és szerveztségének puszta előtérbe helyezésével. Kétségtelenül abból kell kiindulni, hogy megállapítjuk: vajon a kommunisták helyesen mérték-e fel a tartományban újonnan előállt helyzetet; fölfigyeltek-e a viszonyulásokban megszállással bekövetkező összes változásokra; s a Párt irányvonáshoz tartva magukat, jól határozták-e meg, mik a feladataik ezekkel az új változásokkal kapcsolatban, a cselekvés megfelelő formáit lelve meg a népben és a fegyveres harcban. Azon is el kell gondolkozni, hogy

fő jelszavunk — harc a megszállók és hazai árulók ellen, az új Jugoszláviáért — megfelelő taglalást nyert-e a mi körülményeinkre és Vajdaság összes területegységeire vonatkozóan.

Hogyha azon az állásponton vagyunk, hogy Vajdaság minden vidékén megvoltak a feltételek ahhoz, hogy gondot fordítva a konkrét körülményekre, különféle eszközökkel folytatódjék a népfelszabadító harc, akkor feleletet kell adnunk arra is, miért nem fejlődött ki ez a harc mindenütt megfelelő arányban. Alaposan kell tanulmányoznunk az ellenség erejét, taktikáját és brutalitását, de még több figyelmet kell szentelnünk annak, hogy mit és hogyan cselekedtünk, mert különben nem jutunk el a kívánt és szükséges tapasztalatokig.

Hogyha 1941—42-es sikertelenségeinket és vereségeinket Bácskában és Bánátban (amikor nagy áldozatokat hoztunk és a legértékesebb embereket veszítettük el) csupán a megszállók erejével, a terrorral, a nemzeti gyűlölködés szításával magyarázzuk, s a végén azt mondjuk, hogy voltak bizonyos szubjektív gyöngeségek is, ezzel csak zavart keltünk, elhomályosítjuk az egyébként világító valóságot, és félelmet, tehetetlenségérzetet keltünk a hatalmas, kegyetlen és körmönfont ellenség előtt. Ez esetben szükségszerűen defetista vizekre jutnánk.

Mint afféle mankókkal, gyakran élünk az „objektív nehézségek” és „szubjektív gyöngeségek” kifejezésekkel, azzal a szándékkal, hogy az olvasót és a hallgatót meghatározott gondolkodásra készítsük, mert egyik is, másik is valamiből következik, valamire utal, azokra az általános körülményekre mutat rá, amelyek között az események kifejlődtek. A dolgok és történések alkalmi vázolásakor mondható az, hogy volt ez is, meg az is, tehát a tények mélyebb elemzése nélkül; de amikor a történetek tudományos kutatásáról és elemzéséről van szó, meg kell mondani azt is, hogy mi volt a teljes tartalma és jellege ezeknek az „objektív nehézségeknek” és „szubjektív gyöngeségeknek”. Az objektív és szubjektív nyilvánvalóan kölcsönösen feltételezik egymást, hatnak egymásra. A szubjektív erők hathatnak az objektív körülmények megváltozására; saját hasznukra változtathatnak rajtuk, ha ezeket a szubjektív erőket helyesen fektetjük fel egy pontosan mérlegelt konkrét helyzetben. Ilyen álláspontból kell tanulmányozni és magyarázni az objektív és szubjektív tényezők kölcsönhatását. Azt az emberfeletti küzdelmet, melyet tartományunk népei és nemzetiségei folytattak, élükön a kommunistákkal, s magukat az óriási eredményeket, melyeket a népfelszabadító mozgalom elért Vajdaságban — mindezt egy csöppet sem kisebbitjük, ha nyíltan beszélünk azokról a hibákról is, amelyekre a felkelés ideje alatt került sor; azokról a hibákról, amelyek, adott pillanatban, nehezen kerülhetők el a forradalmi mozgalomban. Abból kell kiindulnunk, hogy tapasztalataink egésze jóból és rosszból áll. A teljes igazságig úgy jutunk el, ha szemügyre vesszük és megvizsgáljuk egyiket is, másikat is. Ez a teljes igazság nemcsak azért szükséges számunkra, hogy hűen rajzoljuk meg azt, ami volt. Szükséges a jövő érdekében is.

Tito elvtárs rumai és zrenjanini beszédében nagyra értékelte a vajdasági népfelszabadító mozgalmat, s rámutatott, milyen általános jelentősége volt a fegyveres harc tapasztalatainak a mi sík vidékünkön, amelyet a végsőkig nyomasztottak a nemzeti és társadalmi ellentmon-

dások és összeütközések, amit az ellenség még jobban felszított és ügyesen kihasznált. Forradalmunk vezérének ez a nagy elismerése ma is arra kötelez bennünket, hogy számos tényezővel támasszuk alá értékeléseit és hogy az összes vonatkozások által mutassunk rá, hogyan jutottunk el ezekig a tapasztalatokig, amelyeknek általános értékük van s helyet kapnak Jugoszlávia népei és nemzetiségei fegyveres harcának stratégiai és taktikai tudománytárában.

Vajdaság népfelszabadító mozgalma azokra a már korábban megjelölt álláspontokra és felvázolt programokra támaszkodott, melyek arra vonatkoztak, hogy milyen lesz Vajdaság jövőbeni helyzete az új Jugoszlávia keretében. Ezt a programot s a megvalósításáért folytatott harc módzatait még konkrétabban kellett felfektetni a megszállás feltételei között, mert e program céljai különleges viszonyok között, Jugoszlávia népeinek és nemzetiségeinek fegyveres, forradalmi harcában várták megvalósításukat. Ebben a harcban még inkább igazolást nyert Vajdaság különleges jellege és felkelő mozgalmanak sajátossága. Amikor harcosaink s az egész vajdasági népfelszabadító mozgalom a megszálló erők s az összes hazai árulók ellen harcolt, bárhol is voltak azok — egyúttal küzdöttek azért is, hogy még a felkelés folyamán alakot öltön az autonóm tartomány. Így születtek meg a feltételek ahhoz, hogy Vajdaság összes népei és nemzetiségei, történelmük folyamán első ízben, a saját érdekeikért is harcoljanak. A vajdasági népfelszabadító mozgalom egészét és egységességét, valamint sajátos céljait azért is szüntelenül szem előtt kell tartanunk, mert mindig is ilyen volt, függetlenül attól, hogy nem egyforma mértékben fejlődött ki minden vidékünkön, s függetlenül attól, hogy első nagyobb fegyveres alakulatainknak milyen volt a nemzetiségi összetétele. A szerémségi osztagokból összeállított első nagyobb katonai egységeink nem véletlenül kapták a vajdasági brigádok elnevezést. Ezzel azt akartuk kiemelni, hogy a szerémségi mozgalom csak része a vajdaságinak, vagyis vajdasági mozgalom. Ezzel az egész Vajdaság kapta meg a maga első reguláris, forradalmi, nagy katonai egységeit, s történelme folyamán ezeknek volt első ízben valóban haladó jellegük. Ennek a tettnek kivételes politikai és katonai jelentősége volt a felkelés kifejlődésének szélesebb területén.

Említést tettem az autonóm tartomány létesítéséről megfelelő politikai és katonai szervek megteremtésével. Ez a folyamat már 1941-ben elkezdődött, 1943-ban pedig, amikor sor kerül Vajdaság addig nem eléggé egybefogott népfelszabadító mozgalmanak integrálódására, ez a konstituálódás teljesebb tartalmat nyer, és a szervezettség egészen világos formáit ölti fel. A Szerémség, Bácska és Bánát forradalmi erői ekkor kapcsolatot teremtenek egymással, és egy egészként ténykednek, egyazon katonai és politikai vezetőség irányításával. Az események továbbí folyamatára vonatkozóan fontosnak és döntőnek kell tekinteni azt a tényt, hogy magának a népfelszabadító harcnak a kifejlődésében, az AVNOJ jajcei ülésézéséig, már konstituálódtak a vajdasági fegyveres egységek és az új, demokratikus vajdasági hatalmi szervek, magán a terepen. E polgári és fegyveres szerveket a JKP Központi Bizottságához közvetlenül kapcsolódó pártszervezet irányította, s a leendő Vajdaság autonóm tartomány gyakorlatilag már e szervek által létezett. A törté-

nelmi fordulat Vajdaság népeinek és nemzetiségeinek életében már megtörtént, s csak idő kérdése volt, mikor nyer formálisan is törvényes elismerést Vajdaság autonóm jellege.

A Párt minden fontosabb okiratában, a kiáltványokban és a jelentősebb írásokban Vajdaságot, amint tudjuk, külön területként tüntetik fel, mint a jugoszláv népek új közösségének egyik egységét. Erről, igaz, semmilyen módon nem történik említés azokban a határozatokban, melyeket Jugoszlávia Népfelszabadítása Antifasiszta Tanácsának második ülésezése hozott. Vajdaság ezekben nincs is említve. Bár ez nem azt jelentette, hogy ezzel változott az elvi viszonyulás Vajdasághoz, emiatt mégis vitára került sor a vezető káderek szűkebb körében. A mi részünkről felröttük, hogy Jajceban legalább valamilyen módon nem említették Vajdaságot is, még ha jövődő státusának és helyzetének konkrét meghatározása nélkül is. A mi vezetőségünk, úgy vélvén, hogy az autonómia nem vitás, természetesen megmaradt a maga álláspontjai mellett, melyek azonosak voltak a Központi Bizottság már ismert álláspontjaival.

Az AVNOJ második ülésezése után vajdasági sajtónkban megjelent néhány olyan cikk és kiáltvány, amelyekben az autonómiáról és annak belső viszonyairól volt szó. Nem történt említés annak eshetőségéről, hogy Vajdaság bekerül valamelyik föderális egység keretébe. A Központi Bizottsághoz azonnal levelet intéztünk, azzal a kéréssel, hogy tájékoztassanak bennünket, miért nincs említés Vajdaságról az AVNOJ határozataiban. E levelek egyikében értesítettük a Központi Bizottságot, hogy pártvezetőségünk úgy tartja: meg kell alakítani Vajdaság Népfelszabadításának Antifasiszta Tanácsát. Véleményt kértünk erre vonatkozóan. Tito elvtárs valamivel később nyilatkozatot adott a nyilvánosságnak, amelyben elmondta, hogy egyes elvtársak Vajdaságból azt kérdezik, milyen helyzete lesz tartományuknak a felszabadulás után, s mindjárt válaszolt is rá, hogy Vajdaság autonómiát fog kapni a föderális egységek egyikében. Az AVNOJ azért nem született meg, mert, mivel később úgy vélték, hogy a Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság valójában az AVNOJ szerepét tölti be, s ezért nem kellene változtatni elnevezésén. A Főbizottság, a legmagasabb hatalmi szerv a tartományban, már kezdte végezni feladatait, s népszerűségnek örvendett a nép körében. Nevének megváltoztatásával lényegében semmi különöset nem nyertek volna. Nem kell elfelejteni, hogy ebben az időben Vajdaság Partizánosztágainak és Népfelszabadító Hadseregének Főparancsnoksága is létezett, s ez úgyszintén Vajdaság népeinek egy nagy vívmánya volt.

Belgrád felszabadítása után megtudtuk, hogy már az AVNOJ második ülésezésének idején uralkodó volt az a vélemény, hogy az autonóm Vajdaságnak, nemzetiségi összetételénél fogva, a föderális Szerbia keretébe kell bekerülnie. Az volt a vélemény, hogy így nyer majd legjobb megoldást a tartomány összes sajátos kérdése, s külön a népek és nemzetiségek nemzetiségi kérdése.

Természetesen senki sem úgy gondolta, hogy egy ilyen döntést erővel kell rákényszeríteni Vajdaság népeire és nemzetiségeire. Erről a tartomány népeinek kellett végleges döntést hozniuk, képviselőik révén. A Főbizottság 1945 áprilisában kifejezte azt a kívánságát, hogy Vajdaság

autonóm tartomány kerüljön be a föderális Szerbia kereteibe, s kijelölte azt a küldöttséget, amely majd ezt az óhajt közli Szerbia Népfelszabadítása nagy antifasiszta szkupstinájának rendkívüli ülésén. Júliusban Újvidéken egybehívták Vajdaság népei és nemzetiségei küldötteinek szkupstináját; az elfogadta a Főbizottság elgondolását, s végső döntést hozott.

A Vajdaság autonómiájáért vívott harc így aztán formálisan is befejezést nyert. Az önkormányzati státus változott és gazdagodott szocialista, demokratikus, öngazgatói társadalmunk fejlődésével. A mai öngazgatói társadalmi feltételek között Vajdaság népei és nemzetiségei a legkövetkezetesebben valósíthatják meg összes egyéni és közös érdekeiket, az önkormányzat sajátos jogai alapján, Szerbia Szocialista Köztársaság és Jugoszlávia keretében. Az autonómia mostani fejlettségi fokáig vezető út épp olyan hosszú, mint az az út, amelyet társadalmunk megtett, harcolván az öngazgatói, demokratikus szocializmusért. Mindazok az ellenállások, amelyek különféle formában megnyilatkoztak az effajta fejlődéssel szemben, kifejezésre jutottak akkor is, amikor arról volt szó, hogy meghatározzák az önkormányzat helyzetét és egybehangolják az öngazgatói viszonyok elért színvonalával. A bürokratikus, sovinszta, nacionalista és lokalista elemek voltak a legfőbb akadályozói annak, hogy megeljük az autonómia adekvát helyzetét és viszonyulását a tágabb közösségek — Szerbia Szocialista Köztársaság és a föderáció irányában.

Úgy gondolom, joggal kell elégedetlennek lennünk azzal, ahogyan a különféle írásokban, sőt az összjugoszláv jellegű hivatalos tankönyvekben is bemutatják a vajdasági népfelszabadító harcot. Vajdaságról gyakran írnak csak úgy hevenyészve, hogy valamit mondjanak, anélkül, hogy elmerülnének azokban az összetett feltételekben, amelyek közt a harc folyt, s anélkül, hogy kiemelnék nagy történelmi jelentőségét. Ezeknek az írásoknak a szerzői igencsak a köztársaságokból indulnak ki, s kifejtik, hogy mi történt azokban. Mivel Vajdaság korábban s még a népi forradalom idején sem volt Szerbia keretében, így hát akkor sem szólnak róla elégségesen, amikor a mi köztársaságunkról írnak, s ugyanúgy problémakörét sem tárják fel vagy világítják meg külön és teljes egészében. Egy tankönyvben, amely Jugoszlávia népeinek népfelszabadító harcáról szól, Vajdaságnak mindössze mintegy harminc sort szenteltek, de az is, amit mondanak róla, inkább magának a szerzőnek az agyalmánya. Amikor tiltakoztunk amiatt, hogy így elhanyagolják és semmibe veszik tartományunk népeinek és nemzetiségeinek harcát, az lett a válasz, hogy a könyv írója Vajdaságra vonatkozóan nem rendelkezett adatokkal. Márpedig az lenne a rendje, hogy azok az emberek, akik írnak, maguk is foglalkozzanak anyaggyűjtéssel arra vonatkozóan, amiről tárgyilagosan és igaz módon akarják tájékoztatni az olvasót és a közvéleményt.

Amiatt, hogy a jugoszláv kiadványokban ilyenképpen mutatják be és kezelik Vajdaságot, jórészt mi vagyunk a bűnösök, elsősorban azok az intézetek és azok az emberek, amelyek, illetve akik foglalkoznak mozgalmunkkal és írnak róla. Harcunk részletszerű, taktizáló, olykor meg „ünnepi színezetű” bemutatása nem tud elég meggyőzően hatni, nem nyújtja azt, ami nélkülözhetetlen. A krónikák bármennyire is nélkülöz-

hetetlenek és igen hasznosak, nem helyettesíthetik a történelmi tanulmányokat. Fennáll továbbra is a szüksége annak, hogy átfogóbban tanulmányozzuk a vajdasági történéseket a két világháború között és a forradalomban.

A már megjelent dolgokon kívül most alaposabb tanulmány készül a vajdasági népfelszabadító mozgalomról. Várható, hogy szerzői kellő erőmegfeszítéssel dolgoznak, s azt nyújtják a nyilvánosságnak, amit az elvár.

Fehér Ferenc fordítása